

VREDNOSNI NARATIV U MORALNOM OPRAVDANJU MEĐUNARODNE INTERVENCIJE²

Apstrakt

U tekstu se razmatra moralna dimenzija međunarodne vojne intervencije, uključujući pitanje o tome šta znači „pobediti“ u takvoj intervenciji, i koji su ključni aspekti za moralnu procenu pojedinačnih intervencija. Autor zastupa stav da su savremene vojne intervencije tako organizovane da ostavljaju malo prostora za dilemu o tome da li će intervenišuće snage vojno pobediti. Njihova pobeda u vojničkom smislu je osigurana velikom nadmoćnošću u tehnici, ljudstvu i korišćenju strateških prednosti. Stoga je pitanje koje ostaje nerešeno pobeda u nametanju ili zaštiti određenih vrednosti i moralnih principa, zbog kojih se, bar zvanično, intervencije i pokreću. Najčešći primer takvog vrednosnog objašnjenja ciljeva intervencije je „zaštita ljudskih prava“ ili „promovisanje demokratije“. Tekst razmatra uslove pod kojima neka vojna intervencija može biti moralno opravdana posmatrajući nužne (ne i dovoljne) uslove za to opravdanje. Autor u tekstu sugerise da je teorija narativa najpogodniji okvir za objašnjenje moralnog vrednovanja vojnih intervencija. U tekstu se ukratko izlaže teorija narativa, razmatraju različiti tipovi narativa po strukturi, diskutuje odnos narativa, ličnog i kolektivnog identiteta i morala zajednice, i zaključuje da teorija narativa omogućava najpogodnije instrumente za moralno vrednovanje intervencija na osnovu kvaliteta narativa onih koji interveniše i onih prema kojima se interveniše.

Ključne reči: pobeda, narativ, vrednosti, moralno vrednovanje, javna politika, vojna intervencija.

¹ Naučni savetnik, Institut za filozofiju i društvenu teoriju Beograd, Univerzitet u Beogradu; mail: fatic@instifdt.bg.ac.rs

² Tekst je nastao kao rezultat rada na projektu “Politike društvenog pamćenja i nacionalnog identiteta: regionalni i evropski kontekst“, br. 179049 koji se u periodu 2011-2014 izvodi u Institutu za filozofiju i društvenu teoriju Univerziteta u Beogradu, a koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Srbije.

1. Pojam pobeđe u međunarodnoj vojnoj intervenciji

Međunarodna vojna intervencija u konfliktnim žarištima predstavlja formu rata. Osim spoljašnjih obeležja rata, kao što su premeštanje vojnika, naoružanja i tehnike, borbena dejstva i faktička okupacija, to jest kontrola delova teritorije i institucija druge države, vojna intervencija sadrži i specifičnu logiku rata: ona se rukovodi idejom o ratnoj pobeđi. Razumevanje pobeđe od strane trupa koje intervišu u nekom sukobu, naravno, može biti i često je sasvim različito od razumevanja pobeđe koje karakteriše lokalno zaraćene strane. Dok, recimo, učesnici u jednom teritorijalno-etničkom sukobu kao pobeđu mogu shvatiti zauzimanje što veće površine teritorije, sa etnički što homogenijim stanovništvom i sa što vrednijim privrednim potencijalima, uz istovremeno ostvarivanje što povoljnije pozicije za kasnije pregovore o miru, intervišuće trupe obično pobeđu doživljavaju primarno u terminima vrednosti.

U ovoj razlici između shvatanja pobeđe leže i neki problemi u moralnom vrednovanju rata. Sa tačke gledišta učesnika u lokalnom ratu, a tipičan slučaj za međunarodnu intervenciju je građanski ili regionalni etnički rat, postoji moralna obaveza odbrane svoje zajednice i solidarnosti sa njom u ratnom naporu za koji zajednica smatra da je od vitalnog značaja za njenu budućnost. Kada građanski rat nastupa zbog narušavanja struktura društvene stabilnosti (propadanje institucija ili razaranje državnog okvira, kao što je to bilo slučaj u bivšoj Jugoslaviji ili danas u Ukrajini), postoje legitimni razlozi za etničke zajednice da pretenzije ka autonomiji, samostalnoj državi, ili pak ka osvajanju kontrole nad što većim delom prethodne države shvate kao preduslove za sopstvenu bezbednost u budućnosti. U konfuziji pravnih normi (a ona sama po sebi proizvodi i faktičku konfuziju društvenih normi, dirkemovsku "anomiju") primarna moralna obaveza za člana zajednice postaje refleksija faktičkih očekivanja zajednice.

Etnička grupa koja se, u odsustvu poznatih pravnih i društvenih normi koje joj daju osećaj bezbednosti, oseća nebezbedno, pa se homogenizuje i militarizuje, projektuje legitimno očekivanje od svojih članova da dele to osećanje ugroženosti i da se pridruže vojnom naporu. Individualni filozofski i moralni stavovi građana Banja Luke ili Bratunca u Bosni devedesetih godina prošlog veka, ili građana Luganska, Slavjanska i Donjecka u istočnoj Ukrajini danas, postaju sporedni. Ova dimenzija moralne obaveze pojedinca u vremenu nesigurnosti često se vrlo brzo i vrlo obuhvatno gubi iz vida *post factum*. Kada se građanski rat završi

ili dovede pod kontrolu, njemu se pridaje određeni moralni predznak i svako aktivno, a pogotovo entuzijastično, učešće u njemu takođe prima takav moralni (pa i pravni) predznak. Ovakvo vrednovanje je moralno manjkavo. Čak i kada bi rat koji trupe Donjecke Republike danas vode protiv ukrajinskih vlasti zaista bio nemoralan (što je verovatna, ali i krajnje sumnjiva kvalifikacija koja mu se u budućnosti može javno pripisati), to nikako ne znači da je angažovanje istaknutih boraca na strani Donjecke Republike takođe nemoralno, ili čak kriminalno.

Ljudi koji učestvuju u ratu na strani svoje zajednice, u situaciji u kojoj se vrši nelegalna preraspodela vlasti i stabilnost zemlje se urušava, osećaju moralnu obavezu zasnovanu na očekivanju svoje zajednice koja je, u tom trenutku, za njih u moralnom smislu primarna u odnosu na njihova lična razmišljanja o filozofskim temama kao što su političke obaveze građana prema državi ili poželjnost rešavanja konflikata pregovorima. Isti princip se odnosi na sve lokalne ratove, uključujući i one u kojima se čine krivična dela iz domena međunarodnog humanitarnog prava, kao što su prisilna masovna preseljenja stanovništva (takozvano "etničko čišćenje"). Dok ova vrsta individualne moralne obaveze, naravno, ne predstavlja poslednju reč u moralnom vrednovanju nečijeg individualnog učešća u građanskom ratu (jer ono zaista može biti nemoralno, pa i kriminalno, kao što je recimo bilo otvoreno kriminalno učešće raznih paravojnih formacija kojima su rukovali kriminalci u ratovima u bivšoj Jugoslaviji), ono se svakako mora uzeti u obzir kao značajan, ako ne i glavni element ukupnog moralnog vrednovanja individualnog učešća u ratu kako u vreme rata, tako i *post factum*. Ova vrsta subjektivnog osećanja moralne obaveze najčešće se uopšte ne uzima u obzir u međunarodnom humanitarnom i ratnom pravu (Best, 2002). Ona se takođe ne uzima gotovo uopšte u obzir u razmatranju pitanja krivice za ratne zločine sa tačke gledišta međunarodnih odnosa (Brown, 1996).

S druge strane, moralno vrednovanje međunarodne intervencije je drugačijeg sadržaja. U tipičnom slučaju, pitanje vojne pobede, a samim tim ni vitalnih interesa zajednica u čije ime vojska interveniše, uopšte se ne postavlja. Vojnu intervenciju u načelu sprovode vojno nadmoćne structure, koje se rukovode načelom nesamerljive superiornosti u vojnoj sposobnosti prema lokalnim snagama, sa ciljem smanjivanja sopstvenih žtava i rizika na najmanju meru. U ratna žarišta u kojima se ratuje gerilski, pešadijskim i artiljerijskim naoružanjem, šalju se dobro opremljeni vojnici sa superiornim oružjem, uz vazдушnu i pomorsku zaštitu, obično tek nakon što se svaka ozbiljna pretnja ukloni projektilima ispaljenim izdaleka. Takva je, primera radi, metodologija NATO intrevencija, koje počinju

uništavanjam radara, lokalne artiljerije i većih formacija dobro obučених trupa pomoću krstarećih raketa ispaljenih sa brodova, podmornica ili aviona, da bi se tek potom uputile pešadijske i artiljerijske trupe na teren, uz stalnu vazдушnu podršku. U takvim strateškim scenarijima ne postoji gotovo nikakva mogućnost da intervenišuća vojska ne “pobedi” u neposrednom vojnom smislu (Sheffer, 1992).

Upravo zbog “luksuza” koji vojnici intervenišuće vojske u načelu imaju u odnosu na “neprijatelja” (faktički garantovana vojna pobjeda i maksimalna bezbednost kakvu je uopšte moguće obezbediti u vojnoj akciji), vrednosna i lična moralna pitanja koja se pred njih postavljaju su akutnija i relevantnija nego kada je reč o učesnicima u građanskom ratu. Pre svega, u današnjim intervenišućim vojskama gotovo svi učesnici su profesionalni vojnici. Za razliku od vojnika koji služe vojni rok na osnovu opšte vojne obaveze, profesionalni vojnici imaju izvesnu mogućnost izbora, pre svega karijere, a potom imaju i mogućnost prihvatanja ili neprihvatanja izvesnih misija koja je ugrađena u ugovore koje potpisuju. Dakle, oni u većoj meri (mada ne potpuno) dobrovoljno odlaze u misije intervencije, pri čemu nisu pod pritiskom očekivanja zajednice, nego isključivo pod pravnom obavezom koja proističe iz ugovora koji su potpisali sa vojskom. U SAD, na primer, ne postoji nikakvo moralno očekivanje zajednice da neko ode u vojnu intervenciju u Avganistan ili u Irak, iako postoji očekivanje da profesionalni vojnik, kada dobije naređenje da ide u takvu misiju, postupa u skladu sa svojim ugovorom i ispunjava svoje vojničke obaveze. Ako pojedinac ne ode u intervencionističku misiju, on neće biti stigmatizovan u svojoj zajednici. Sa druge strane, učesnik u građanskom ratu u Bosni, ako odbije da učestvuje u ratu, biće pre svega kažnjen, a potom i moralno stigmatizovan od najbliže zajednice koja to smatra izdajom. Dakle, sa tačke gledišta individualnog učesnika u intervenciji, moralno vrednovanje je kompleksnije i zahtevnije nego što je to slučaj sa učesnicima u građanskim ratovima (Kuperman, 2008).

Za nas je ovde pre svega zanimljiv sadržaj shvatanja pobjede za intervencionističku vojsku. On je povezan sa nominalnim i javno predstavljenim razlozima za intervenciju. Ti razlozi se uglavnom zasnivaju na pozivanju na moralne i civilizacijske vrednosti. Tako su, na primer, intervencije u Haitiju, ali i u bivšoj Jugoslaviji, počivale na zvaničnom narativu o tome kako u autoritarne režime treba “uvesti demokratiju” (na način sličan procesu “uvođenja” vode ili struje u stambene zgrade, tako što će se spoljašnjom akcijom “instalirati” određene institucije i društvena praksa) i sprečiti nasilje.

Pobeda u intervenciji, prema tome, uključuje ne samo preživljavanje i vojnu prevagu (koja je faktički garantovana), nego i ostvarivanje misije koja se shvata u terminima vrednosti. Ta pobeda, za razliku od usko vojne pobede, u intervencijama je neizvesna, a njen moralni status, iako naizgled nekontroverzan, predmet je brojnih pitanja.

Neka od ovih pitanja su konsekvencijalistička, i odnose se na moralnu problematičnost intervencije u situacijama kada ona dovede do vrednosnih posledica koje su istovremeno nepoželjne i za lokalnu sredinu i za širu međunarodnu javnost, kao što su i suprotne proklamovanim vrednosnim ciljevima intervencije. Takvi moralni problem se postavljaju pred intervencije kakva je bila ona u Iraku sa ciljem rušenja sa vlasti Sadama Huseina, a koja je od jedne sekularne države stvorila državu prožetu sektaškim verskim podelama i sukobima. Od države koja je bila imuna na terorizam Irak je, posle intervencije, postao jedna od država sa najaktivnijim terorističkim grupama, iz koje stižu video snimci na kojima teroristi Al Kaide odsecaju glave zarobljenim Zapadnjacima i u kojoj na trgovima eksplodiraju minirani automobili. Takva je i intervencija u Avganistanu, posle 9. septembra 2001., u kome je proizvodnja makove paste, od koje se dalje proizvodi heroin, posle intervencije porasla na nivo od pre dolaska Talibana na vlast (Talibani su gotovo ugušili proizvodnju heroina), a zemlja je ušla u stanje hroničnog građanskog rata (Williams, 2012).

Sa konsekvencijalističke tačke gledišta, moglo bi se zaključiti da je, na vrednosnom nivou, međunarodna intervencija u Iraku i u Avganistanu doživela poraz, bar kada je reč o postizanju proklamovanih vrednosti.³ Moralni problemi u vezi sa takvim intervencijama, između ostalog, proističu iz žrtava i štete koji su naneti ljudima, infrastrukturi, kulturi i poretku vrednosti, a da pri tome rezultati, za koje se može pretpostaviti da bi ih bar intervencionisti smatrali poželjnim, nisu usledili.

Sve ove moralne kontroverze intervencije koja je na planu vrednosti neuspešna zaslužuju celovitu diskusiju. Međutim, ovde ćemo se ukratko baviti problemom moralnog vrednovanja uspešnih intervencija, dakle intervencija koje dovode do pobede intervencionističkih snaga, pri čemu ta pobeda nije samo vojna, nago uključuje i postizanje ciljeva intervencije na nivou vrednosti. Taj problem ćemo razmotriti sa tačke gledišta postojanja moralne obaveze, sa samim tim i prava, da se interveniše.

³ O skrivenim vrednostima ovde nećemo govoriti, jer se do njih može dopreti samo spekulativno i nije jasno koji učesnici u intervenciji su uopšte svesni takvih skrivenih ciljeva i u kojoj meri ih prihvataju. Reč je o vrednostima poput proširivanja sfere uticaja sopstvene države, obezbeđivanja trajnog jeftinog snabdevanja naftom ili gasom, postizanju strateške prednosti u odnosu na velike rivale u geografskom smislu, itd.

2. Moralna obaveza i pravo da se interveniše

Jedna od pretpostavki za pravo da se interveniše u drugim sredinama je ta da se vrednosti koje motivišu intervenciju mogu smatrati superiornim u odnosu na vrednosti protiv kojih se interveniše, što je uvek slučaj kada se govori o međunarodnoj intervenciji sa ciljem da se “uvede demokratija” ili da se “zaštite ljudska prava”. U osnovi, ova vrsta pretpostavke o moralnoj obavezi počiva na ideji o superiornim vrednosnim identitetima, mada se u delu literature ona predstavlja i kao kantovska “savršena dužnost“ (Bagnoli, 2005). Zajednica koja interveniše (a koja se često i naziva neformalnim terminom “međunarodna zajednica”) konstituise svoj identitet na temeljnim vrednostima za koje, kada su one ugrožene u nekom drugom delu sveta, može postojati dovoljna podrška javnosti da se interveniše da bi se one zaštitile. Odnos između vrednosti u ime kojih se interveniše i identiteta je važan, jer se potencijal i energija javnosti za intervenciju ne mogu dovoljno mobilisati ako vrednosti na koje se vlasti pozivaju nisu dovoljno konstitutivne za razumevanje samog kolektivnog identiteta intervencionističkog društva. Tek u tom slučaju može postojati dovoljno snažan osećaj moralne obaveze da se te vrednosti zaštite i na nekom drugom mestu, prosto zato što se bez tih vrednosti smanjuje kohezija identiteta grupe koja interveniše.

Dobar primer za ovu vrstu shvatanja moralne obaveze su ljudska prava. Ona se smatraju samim temeljem vladavine prava u demokratskom poretku, i samim tim društvena praksa ili državna politika koje otvoreno, agresivno i dovoljno drastično narušavaju ljudska prava mogu se predstaviti kao kontekst u kome postoji moralna obaveza da se interveniše (Pease and Forsyth, 1993). Intervencije protiv arapskih režima koje su vodile SAD tokom poslednjih deset godina uvek su se zasnivale ne samo na projekciji nacionalnih interesa, nego i na moralnom opravdanju koje se zasnivalo na pretpostavci o drastičnom, dugotrajnom i otvorenom narušavanju ljudskih prava. Isto moralno opravdanje SAD su koristile i prilikom intervencije u Srbiji povodom krize na Kosovu 1999. godine: masovna prisilna preseljenja kosovskih Albanaca i represija nad njima koja narušava njihova ljudska i građanska prava. Naknadna preispitivanja legitimiteta i granica u primeni sile koja je upotrebljena da bi se ta preseljenja sprečila, u formi suđenja pred ad hoc međunarodnim sudom za ratne sločine u Hagu, pokazala su niz manjkavosti, pa i otvorenog zanemarivanja problema u samoj intervenciji (Čirić, 2013; Fatić, 2000).

O opštoj strateškoj, kulturološkoj, pa i moralnoj opravdanosti intervencija na ovom mestu ne može detaljno biti reči, jer se radi o širokoj temi sa mnogim različitim dimenzijama. Ovde je reč samo o uslovima i vrednovanju pretpostavke o moralnoj obavezi da se interveniše u ime vrednosti koje se smatraju konstitutivnim za identitet zajednice, a samim tim i za relevantan standard prihvatljivog identiteta drugih zajednica. “Međunarodna zajednica” je danas grupa država i društava koji nemaju nikakav formalni međunarodni status. To nije zajednica koja se poklapa sa članstvom u Ujedinjenim nacijama kao relevantnoj globalnoj organizaciji država. Reč je o jednoj grupi zemalja koje dele slične vrednosti i politiku, koje se, za praktične svrhe, mogu opisati kao vrednosti i politika američkog i zapadnoevropskih društava. Ta neformalna grupa zemalja je zanimljiva jer je integrisana primarno na osnovu vrednosti, a ne geografije, regionalne reprezentativnosti ili nekog institucionalnog atributa kao što je pripadanje međunarodnim organizacijama. Reč je o grupi zemalja koja je statistički daleko najznačajniji nosilac međunarodnih vojnih intervencija na planeti. Identitet te grupe zemalja, kao i bilo koji drugi identitet, može se predstaviti kao narativ, to jest kao svojevrsna “priča” koja dovodi u vezu vrednosti, istoriju i različite aspekte razumevanja stvarnosti koje te zemlje i njihova društva, ne elementarnom nivou, dele.

Narativ o identitetu takođe, na neki način, predstavlja i epistemološku granicu razumevanja pozicije drugog: one vrednosti koje su fundamentalne za razumevanje sopstvenog identiteta mogu se univerzalizovati i ugraditi u ideju o moralnoj obavezi u odnosu na druge; međutim, vrednosti koje su nesamerljive sa ličnim ili kolektivnim identitetom, i koje nam, iako čine samu bazu tuđeg ideniteta, nisu razumljive, teško mogu uopšte igrati ulogu u našem razumevanju sopstvene moralne obaveze. Za zapadna društva, pojam ljudskih prava je povezan sa pravom na život, na politički subjektivitet građanina i sa nizom sličnih prava. Ljudska prava su ugrađena u razumevanje kolektivnog identiteta “zapadne demokratije” ili “liberalne demokratije”. S druge strane, kolektivni identitet društava kakvo su, recimo, jemensko ili katarsko, počiva na moralnim vrednostima Islama u kome se ljudska prava ne odvajaju od dužnosti da se ispunjava božja volja, koja se u konkretnoj realizaciji ogleda u volji suverena kao božjeg predstavnika na zemlji. Stoga je ideja o demokratiji i individualnim ljudskim pravima u Jemenu jednako strana za izvorno shvatanje kolektivnog identiteta kao što je ideja o obaveznom obrezivanju novorođenčadi strana koncepciji kolektivnog identiteta američkog, britanskog ili ruskog društva danas.

Posledice ove epistemološke granice u međusobnom shvatanju vrednosti koje sačinjavaju kolektivni identitet za intervencionizam su

značajne. “Međunarodna zajednica” evro-američkih vrednosti ne može osećati moralnu obavezu da interveniše u Jemenu ili Kataru u situacijama kada su tamo ugrožena najvažnija prava i vrednosti za jemensko ili katarsko društvo. Te vrednosti su toliko različite od evro-američkih vrednosti da je za javnost, ali i za donosiocce političkih odluka u međunarodnoj zajednici potpuno nezamislivo da se na njih odnosi dužnost da zaštite ta prava i te vrednosti. Radi se o vrednostima koje, primera radi, štiti šerijatsko pravo. Zamislimo situaciju u kojoj neka društvena grupa koja je dovoljno snažna da se suprotstavi vlastima Katara ili Jemena odluči da upada u škole u tim zemljama i, pod oružanom stražom, đacima propagira seksualne slobode, konzumiranje alkohola i droga, razvode i vanbračno roditeljstvo — vrednosti koje fundamentalno ugrožavaju samu bazu osećaja kolektivnog identiteta i morala zajednice, koje je zasnovano na Islamu (pri tome ta subverzivna grupa nije holivudska industrija zabave). Rezultat ove vrste propaganda može biti razaranje čitave kulture, a time, faktički, i vrednosne kohezije društva, uz nastupanje brojnih problema koje to društvo ranije uopšte nije poznavalo. Teško je zamisliti da bi javnost i političke elite međunarodne zajednice mogu osećati dovoljnu moralnu obavezu da intervenišu u Kataru da bi spasle katarsko društvo. Razlog je jednostavan: za njih je ona polimorfnost vrednosti i agresivno dovođenje u pitanje društvenog morala koja za katarsko društvo može biti fatalna — normalan deo demokratije. Oni ne mogu kognitivno dokučiti egzistencijalni značaj moralne kohezije za opstanak kolektivnog identiteta jemenskog ili katarskog naroda, i samim tim, iako bi to možda, idealno, bilo opravdano, ne mogu osećati moralnu obavezu da deluju, jer ne razumeju osnove za takvu obavezu.

Slična, mada manje drastična, je situacija koja se dogodila kada je ekscentrična ženska grupa pod nazivom “Pussy Riot” izvela uvredljiv “performans” u moskovskoj crkvi Hrista Spasitelja, rugajući se Bogorodici, nakon čega su članice uhapšene. Organizacije za zaštitu ljudskih prava sa Zapada su to odmah protumačile kao narušavanje prava članica grupe, polazeći od sopstvene kultrne potke u kojoj pravo na izražavanje, čak i kada je vrlo provokativno, čini deo ljudskih prava. Incident je podignut na najviši nivo i doveo je do direktne diplomatske konfrontacije između predsednika SAD Baraka Obame i predsednika Rusije Vladimira Putina. U zapadnom javnom mnenju prosto nije moglo biti jasno do koje mere nastup grupe Pussy Riot narušava osnovne vrednosti identiteta hrišćanske zajednice, pa i velike većine ruske građanske zajednice u celini, kao i u kojoj meri je igranje razgolićenih žena oko oltara Pravoslavne crkve agresivno i uvredljivo za vrednosti ruskog društva i Pravoslavne crkve, u kojoj, recimo, ženama uopšte nije dopušteno da uđu u oltar ni kada su

pristojno odevene i primereno se ponašaju. Osim postojanja zle namere, koja je na nivou realpolitičkog mišljenja svakako bila prisutna u ovom slučaju, jasno je da postoje i izvesna epistemološka ograničenja kada je reč o vrednosnim razlikama u identitetima.

Upravo zbog ove epistemološke granice međunarodna vojna intervencija koja se zasniva na moralnoj obavezi da se zaštite prava drugih zahteva izvesne dodatne kvalifikacije da bi bila moralno opravdana. Sama činjenica da osećamo moralnu obavezu, pa i kada je to osećanje potkrepljeno konsenzualnom podrškom javnosti, ne predstavlja moralno opravdanje za vojnu intervenciju. Ta obaveza mora biti potkrepljena faktorima koji intervencionistima daju moralni kredibilitet. Reč je o faktorima koji im daju superiornu moralnu poziciju u odnosu na iste one vrednosti u ime kojih se intervencija izvodi. Drugim rečima, radi se o vrednosnom narativu koji definiše moralnu "priču" ili moralni identitet interveniše zajednice u poređenju sa vrednosnim narativom one zajednice protiv koje ili prema kojoj se interveniše. Nužan (ali ne i dovoljan uslov) za moralnu opravdanost vojne intervencije je taj da je vrednosni narativ intervencionističke strane sadržajno i strukturno superioran u odnosu na vrednosni narativ identiteta strane prema kojoj se interveniše, bar kada se, koliko je to god jednostrano, imaju u vidu one vrednosti u ime kojih se interveniše. Intervencija u ime zaštite ljudskih prava od strane intervencionističke strane koja drastično ugrožava ljudska prava očigledno ne bi zadovoljavala taj nužan uslov moralne opravdanosti intervencije. Tako je, recimo, izvesno da vojna intervencija SAD protiv islamističkog režima koji primenjuje šerijatsko pravo, a koja se poziva na zaštitu prava na život, ne bi mogla biti moralno opravdana, iz prostog razloga što i SAD narušavaju pravo na život primenom smrtne kazne u svom sistemu krivičnih sankcija.

3. Vrednosni narativ i identitet

Vrednost teorije narativa kao osnove za razumevanje identiteta, kako ličnog tako i kolektivnog, sastoji se pre svega u njenoj intuitivnosti i praktičnoj upotrebljivosti. Narativ je „životna priča“ pojedinca ili zajednice koja na uverljiv način posreduje između ličnosti (ili kolektiva) i činjenica o stvarnosti u kojima taj pojedinac ili kolektiv žive. Prema Mariji Šehtman (Marya Schechtman) narativ je priča koja postavlja u uzajamne odnose važne događaje iz prošlosti, sadašnjosti i budućnosti, i koja leži u samom jezgru identiteta: narativ omogućava svest o sebi samom

i delovanje, tako je je osoba „autor“ sopstvenog života (Schechtman, 1996). Poremećaji ličnog narativa u vreme trauma ili kriza identiteta narušavaju sposobnost čoveka za samorazumevanje i mogu dovesti do ozbiljnih posledica za život, uključujući i mentalno oboljevanje. Situacija je ista sa kolektivnim identitetom: zajednice koje prolaze kroz kolektivnu traumu poput rata ili elementarnih nepogoda postaju posebno ranjive, a kada je trauma povezana sa konfuzijom u vezi sa moralnim načelima, sa nejasnim razlikovanjem između ispravnog i pogrešnog, onda je i identitet zajednice u smislu kolektivnog morala i sistema vrednosti u pitanju.

Prividna relativnost moralno ispravnog i moralno pogrešnog akutan je problem u situacijama rađanskog rata. Ranije naveden moralni zahtev zajednice da se postupa lojalno i da se doprinese ratnom naporu je neposredan, snažan i postavlja se u kontekstu složenih spoljnih okolnosti: nedostatak vremena i uslova za razložno razmatranje opcija i za odlučivanje, strah, nesigurnost u pogledu budućnosti, implicitna ili eksplicitna pretnja teškim posledicama (“izdaja” se u ratu kažnjava smrću, a u građanskim ratovima sa etničkim obeležjem posledice se često šire i na porodicu i bliske prijatelje “izdajnika”). Ova vrsta trauma direktno utiče i na lični i na kolektivni narativ. Ljudi i zajednice koji su prošli rat često se duboko menjaju iznutra i razvijaju dimenzije identiteta koje su im ranije bile sasvim nesvojstvene. Reč je o dobro poznatom uticaju ratne traume na ličnost i na integritet kolektiva.

Školski nastavnik ili lekar koji je učestvovao u građanskom ratu i u borbama, iako ranije možda uopšte nije imao negativne stavove od suparničkoj (neprijateljskoj) grupi verovatno će iz rata izaći sa takvim stavovima. On će u najmanju ruku biti podozriv prema stavovima i interesima druge grupe i skloniji da veruje da se njegov život, ponovo u budućnosti, može jednostavno „srušiti“ usled konfrontacije sa komšijama. Zajednica takvih ljudi će, prirodno, postupati drugačije i doživljavati svet drugačije nego zajednica ljudi koje karakteriše poverenje u namere drugih i relativna sigurnost u sopstvenu budućnost. Njen narativ i njene vrednosti biće značajno izmenjene. U nekim aspektima, taj narativ više neće odgovarati potrebama mirnodopskog života, koji zahteva relativno visok nivo poverenja u druge, u društvo i u legitimne odnose da bi svakodnevni život bio produktivan.

Prema Šechtmanovoj, da bi narativ bio autentičan, to jest da bi fundirao zdravu ličnost, on mora zadovoljavati dva osnovna uslova: „uslov artikulacije“ i „uslov stvarnosti“. Uslov artikulacije podrazumeva da je narativ dovoljno razumljiv drugima i da može da objasni važne događaje u

životu osobe ili kolektiva kao „razumljiva priča“ (Schechtman, 1996: 114). Uslov stvarnosti podrazumeva da narativ mora biti saglasan sa osnovnim “vidljivim faktorima” i “intepretativnim faktorima” (Schechtman, 1996: 120). “Razlog za ovo je u činjenici da je suština bivanja osobom u tome da stupamo u odnose sa drugim osobama i stoga je neophodno da se složimo o osnovnim osobinama stvarnosti koja nas povezuje.” (Poltera, 2011: 68, prevod autora).

Narativna konstrukcija nije prosto “pričanje priče”; ona je perspektiva kroz koju opažamo svoje živote i definišemo ko smo, bilo da smo pojedinac, nacija ili prosto interesna grupa. Stoga narativ, da bi bio “zdrav”, mora biti zasnovan na istini o događajima koji su nam važni i omogućiti smisleno tumačenje prošlosti i planova za budućnost da bi osoba, ili zajednica, mogli biti delatno produktivni i zaista “posedovati” sopstveni život.

Psihoterapija i savetovanje često se zasnivaju na narativu i na ideji da se on može popraviti kada je oštećen: kada se narativ popravi, u idealnom slučaju će se vratiti i osećaj kontrole nad sopstvenim životom i delotvornost u postizanju uobičajenih ciljeva.

U savetovanju, struktura narativa se koristi da bi se otkrili događaji i odnosi na koje upućuju mentalna stanja koja su na izgled lišena „referenta“ u stvarnosti. Iskustveno, psihologija je otkrila sredstva tumačenja poput mehanizama kompenzacije, poricanja ili potiskivanja koji objašnjavaju upravo mentalna stanja koja se na prvi pogled čine nepogodnim za drugačije lečenje (poput upotrebe lekova). Ova problematična mentalna stanja koja nanose patnju čoveku su možda proizvod “otkačinjanja” ili odvajanja opažanja i doživljaja stvarnosti od same njihove funkcije da upućuju na neki događaj ili drugi aspect stvarnosti. Drugim rečima, pretpostavka velikog dela psihoterapije i savetovanja u slučajevima trauma i patnje je da doživljaji koji sami po sebi predstavljaju problem (depresija, strah, itd.) u stvari postaju problem upravo zato što je zamračena ili izgubljena njihova autentična narativna veza sa realnim stvarima i događajima.

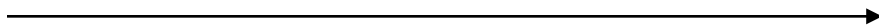
Strah od gubitka posla ili ljubavi nije patološki strah: on postaje patološki kada je ili naizgled bezrazložan, ili je do te mere nesrazmeran sa onim što ga naizgled prouzrokuje da se ne može kontrolisati. Pretpostavka savetovanja je da narativno popravljanje tumačenja straha može ponovo uspostaviti njegove stvarne dimenzije i vezu sa čovekovim doživljajem sveta u kome živi, što će onda, samo po sebi, omogućiti i dovođenje straha pod kontrolu.

Ponovno “tkanje” dela narativa koji nedostaje, koji je blokiran ili oštećen usled različitih opažajnih, saznajnih ili emocionalnih iskustava ili problema, često ponovo uspostavlja osnovnu usmerenost ili nameru da se posegne za stvarnošću van samog mentalnog stanja. Idealno, ako patim od nekontrolisanog i naizled neosnovanog straha (što je patološko mentalno stanje), ponovno tkanje pocepanog narativa bi mi moglo omogućiti da taj strah povežem sa njegovim stvarnim uzrokom, kao što je moguća ozbiljna bolest ili gubitak porodice. Nakon takvog ponovnog uspostavljanja “namere” straha da “posegne” za nekim delom stvarnosti ili moguće stvarnosti i da ga protumači, otvara se prostor za razgovor koji dimenzije straha može dovesti pod kontrolu razmatranjem realnih mogućnosti i posledica događaja koji izazivaju strah.

Pretpostavka za pokušaj popravke narativa je, naravno, da terapeut ili savetnik raspolažu sopstvenim funkcionalnim narativima: terapeut koji boluje od napada panike teško da će biti od pomoći osobi čiji problem je nekontrolisan strah. Uticaj jednog, bar relativno zdravog, narativa na drugi narativ, može biti lekovit. Isto tako, uticaj bolesnog narativa na manje bolestan narativ u načelu će biti štetan.

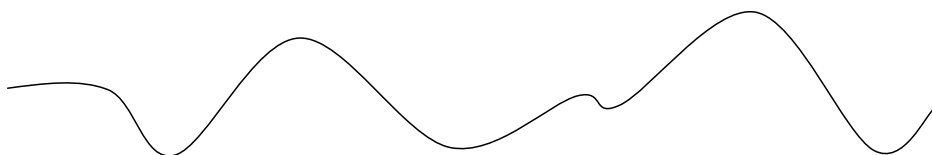
Bez namere da na ovom mestu detaljno razrađujemo upotrebu narativa za lečenje drugog narativa u psihoterapiji, važno je napomenuti da praktično sve ono što važi za individualne, važi i za kolektivne probleme sa narativom. Sa moralne tačke gledišta, međunarodna intervencija u vrednosni narativ jedne zajednice podrazumeva da je vrednosni narativ zajednice koja interveniše funkcionalniji i moralno “zdraviji”. Čak i kada se zanemare epistemološki problemi koji proističu iz kulturnih razlika, o kojima je ranije bilo reči, posmatranje intervencije sa tačke gledišta gradivnih osobina narativa može biti zanimljivo i poučno.

Idealna struktura narativa je najjednostavnija moguća. Ona predstavlja jednu pravu crtu i označava zajednicu u kojoj postoji saglasnost o svim važnim vrednosnim pitanjima, zajednička sklonost miroljubivom rešavanju razlika u mišljenjima, jasna svest o sopstvenoj istoriji, sadašnjosti i planovima za budućnost, neupitan kolektivni identitet koji ne zahteva potvrdu kroz sukobe i dramatična sučeljavaja sa “značajnim drugim”, itd. Dijagram tog tipa narativa je, idealno, ovakav:

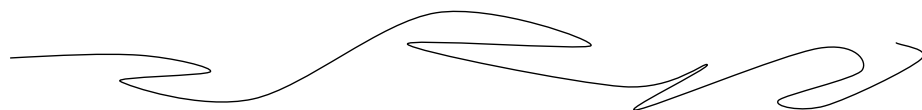
Dijagram 1: Idealan narativ

U većini slučajeva, međutim, jedan zdrav, funkcionalan narativ ima, u najboljem slučaju, blago talasastu formu, i označava generalno dobro utvrđen identitet sa pojedinim nesigurnostima i kontroverzama, kako u pogledu istorije, kolektivnog morala i duha, tako i u pogledu planova za budućnost. Takav narativ ima sledeću grafičku formu:

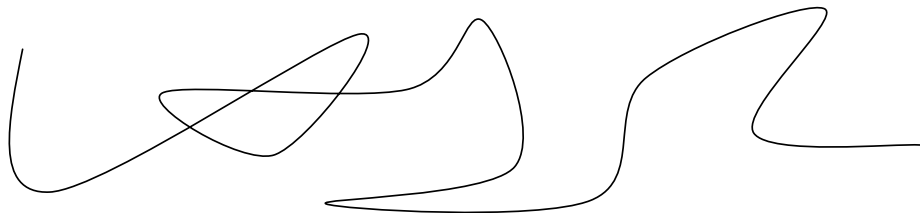
Dijagram 2: Zdrav i funkcionalan realan narativ 1

Nešto problematičniji, ali i dalje ukupno progresivan i relativno nekontroverzan narativ bi imao ovakav oblik:

Dijagram 3: Zdrav narativ komplikovanije strukture

U zajednicama sa problematičnim identitetom, narativ je komplikovanije strukture. On je izuvijan, neprirodnog oblika, upućuje na teškoće u razvoju, unutrašnjim odnosima, shvatanju kontinuiteta prošlosti, sadašnjosti i budućnosti zajednice, kao i na značajne promene u smeru njenog razvoja u političkom i društvenom smislu. Njegov oblik može biti ovakav:

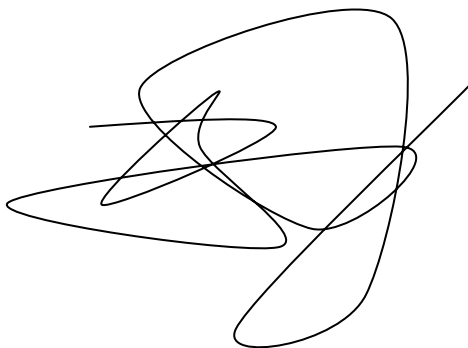

Dijagram 4: Narativ zajednice sa problematičnim identitetom

U strukturi ovog problematičnog narativa posebno su štetni njegovi delovi koji predstavljaju povratna zakrivljenja: oni označavaju

preispitivanja već usvojenih pravila i shvatanja, dovođenje u pitanje važnih vrednosti, njihove izmene, „prevladavanja” i „emancipacije”, koje često vode moralnom relativizmu koji se može predstavljati kao moralni i civilizacijski „progres”. Ova vrsta narativa karakteriše većinu „multikulturnih” društava (ne sva takva društva), u kojima unutrašnje društveno trenje različitih vrednosti stvara veću ili manju klimu moralne i običajne nesigurnosti. U multikulturnom društvu u načelu ima više dirkemovske anomalije nego u monokulturnom društvu. Savremeno američko, britansko ili nemačko društvo tako imaju neuporedivo problematičniji narativ od savremenog finskog ili danskog društva, iako su sva ta društva demokratska i čak su zasnovana na donekle sličnim političkim ideologijama (uz varijacije u smislu naglašenog liberalizma u anglosaksonskom svetu i naglašenog socijal-demokratskog političkog mišljenja u nordijskom svetu). Dok nordijska društva uglavnom karakteriše narativ opisan u Dijagramu 2, američko, britansko, nemačko ili francusko društvo 21. veka obeležava narativ predstavljen Dijagramom 3.

Društva koja bismo nazvali „propalim državama”, u kojima je stepen anomalije vrlo visok, institucije nefunkcionalne a javna politika „kidnapovana” od strane interesnih grupa, te koja obiluju sukobima i neizvesnošću odlikuje narativ koji može izgledati ovako:

Dijagram 5: Narativ propale države

Zamislamo sada da opisanih 5 primera narativa označavaju moralnu i vrednosnu situaciju pojedinaca. Jasno je da bi svi oni sa narativima tipa 4 i 5 zahtevali terapiju ili savetovanje, jer su ti narativi ozbiljno nefunkcionalni, a uz nešto viši standard „zdravog” narativa, to bi se odnosilo i na one sa narativom tipa 3. Narativ tipa 3 sadrži povratna zakrivljenja koja ukazuju na probleme u zadovoljavanju „kriterijuma stvarnosti” kako ga opisuju

Šehtmanova, i samim tim je reč o narativu koji treba „popravlјati”. Narativi 4 i 5 su toliko isprepleteni i konfuzni da ne zadovolјavaju ni kriterijum stvarnosti ni kriterijum artikulacije, pa se stoga mogu smatrati sasvim patološkim narativima. Na nivou individualnog identiteta, ovi narativi označavaju ozbilјnu mentalnu bolest.

Kada se posmatraju na nivou društva (ili, institucionalno, na nivou države), oni označavaju duboko poremećene kolektive i institucije čiji je identitet upitan, a čije vrednosti su kontradiktorne, nejasne, moral nedovolјno jasno normativno izražen, ukratko društva u kojima vlada visok stepen anomije i u kojima je u velikom broju konteksta razlika između dobrog i lošeg relativna, nesigurna, ili čak izbrisana. Osoba za koju u velikom broju konteksta nije jasna razlika između dobrog i lošeg, ili generalnije između dobra i zla, smatrala bi se društveno opasnom i bila bi joj potrebna hospitalizacija. Društvo u kome u velikom broju slučajeva ne postoji jasna razlika između dobrog i lošeg, s druge strane, može biti i vrlo uticajno na globalnom planu. Ono može formirati globalne trendove koji su štetni, i, radije nego da bude „hospitalizovano”, ono može disciplinovati sve one koji ne dele njegov moralni i vrednosni relativizam. Postoji velika faktička razlika između položaja pojedinca sa poremećenim narativom vrednosti i društva ili države sa jednako poremećenim narativom vrednosti. Moralne razlike, međutim, nema.

U savremenoj literaturi o ovoj temi posebno mesto zauzima rad Ričarda Kenigsberga (Richard Koenigsberg), koji je, na tragu sličnih razmišljanja, postavio pitanje o osnovanosti konzervativne upotrebe kvalifikacije o mentalnoj bolesti (ili „ludilu”) koja zahteva da se ona primenjuje samo na pojedince. Kenigsberg smatra da se može smatrati da i kolektivi, pa i čitavi narodi, mogu biti mentalno bolesni, te da termin „ludilo” treba koristiti liberalnije i doslednije (Koenigsberg, 2009).

U svojim istraživanjima socijalne psihologije na tragu kantovske etike Kenigsberg je pišući o nacističkoj Nemačkoj i njenoj politici uništavanja Jevreja Kenigsberg se, pozivajući se na istraživanja Džefri Herfa (Jeffrey Herf — Herf, 2006), kritički osvrće na današnju naučno prihvaćenu upotrebu termina koji upućuju na ludilo, poput termina „psihoza“. Kenigsberg sugerise da je ludilo karakterizacija koja je realno šira od pojedinca i prisutnija nego što to savremena upotreba reči koje je označavaju dopuštaju. On argumentiše u prilog tezi da su Nazisti u stvari bili kolektivno ludi, to jest u moralnom smislu bezumni, jer su, recimo, Jevreje doživljavali do te mere paranoično da su bili spremni da ih uništavaju da bi se odbranili od pretnje koju su Jevreji predstavljali,

iako činjenice ukazuju na to da su Jevreji bili daleko od same mogućnosti da budu pretnja Nemačkoj tog vremena. Kenigsberg ide i dalje u svojoj argumentaciji i sugerira da je kolektivno ludilo, između ostalog i u formi "iracionalne destruktivnosti", raširena i rasplamsana stihija u svetu, te da se u moralnom ambijentu u kome živimo nije moguće na odgovarajući način orijentisati bez priznavanja činjenice o raširenosti kolektivnog ludila, to jest ludila čitavih zajednica.

Kenigsbergova teza je zanimljiva u našem kontekstu jer predstavlja jednu prilično doslednu kantovsku argumentaciju: moralna autonomija principijelno odriče pravo na intervenciju, jer moral je moguć isključivo kao individualna odluka, te se stoga moral ne može nametnuti silom. Istovremeno, moralna autonomija je prisutna samo kod racionalnog subjekta (subjekta sposobnog za ono što Kant naziva „univerzalnim htenjem“, dakle za htenje koje racionalna osoba može želeti kao univerzalni princip). U situacijama kada pojedinci ili kolektivi pokazuju drastičnu nesaglasnost sa razumljivim moralnim htenjima ostalog sveta, oni se mogu smatrati ludima, kolektivno bezumnima, i samim tim im se može odreći autonomija, a time i "moralni imunitet" na spoljašnju intervenciju. Tako bi se, recimo, društva koja karakteriše vrednosni narativ identiteta predstavljen u Dijagramu 4 ili Dijagramu 5 mogla smatrati „psihotičnim“ ili „ludim“, samim tim i lišenim moralne autonomije, što bi onda otvorilo prostor za potencijalno moralno opravdanu međunarodnu intervenciju.

Jasno je, naravno, da u praktičnom smislu postoje ozbiljne prepreke na putu utvrđivanja uzajamnih odnosa vrednosti i vrednosne superiornosti narativa identiteta onih koji interveniše i onih prema kojima se interveniše, pogotovo kada se ima u vidu činjenica da relevantnu procenu prave upravo oni koji interveniše. No, pretpostavimo da je takva procena zaista moguća i u „realnom vremenu“ i u realnim okolnostima koje u načelu važe u međunarodnim intervencijama. Ako je to zaista tako, onda intervencija može (ali ne mora) biti moralno opravdana samo u slučaju da interveniše društvo ili kolektiv sa gotovo idealnim vrednosnim narativom prema društvu ili grupi sa ozbiljno poremećenim narativom. „Moralni terapeut“, trivijalno, mora biti bitno zdraviji od „moralnog pacijenta“. Ovaj princip, koji je po svom konceptualnom sadržaju skroman, ipak je vrlo koristan jer nam daje široki i realističan manevarski prostor za moralnu procenu intervencija, čak i uz pretpostavku da smo u stanju da prevaziđemo epistemičku barijeru koja proističe iz kulturnih razlika.

4. Odnos vrednosnog narativa i moralnog vrednovanja međunarodne intervencije

Sa tačke gledišta intervencije koja se opravdava vrednostima (uključujući i ljudska prava), nužan uslov pozitivnog moralnog vrednovanja intervencije bio bi, u terminima teorije narativa, bitno superioran narativ intervencionista u odnosu na zajednicu prema kojoj se interveniše. To znači, da bi, recimo, zemlja sa vrednosnim narativom predstavljenim Dijagramom 2 možda mogla moralno opravdano da interveniše, u ime ključnih moralnih vrednosti, prema zajednici sa moralnim narativom iz dijagrama 4 ili 5. Jedna Danska možda bi moralno opravdano mogla da intervenise u Egiptu zbog kršenja prava ljudi na okupljanje, demokratsko glasanje i na javno zastupanje političkih stavova suprotstavljenih stavovima vlasti. Jedna Finska možda bi moralno opravdano intervenisala prema jednom Iraku u kome se ljudi vešaju za politička krivična dela i u kome država sprovodi represiju protiv protivničkih etničkih grupa, kakvi su Kurdi. Zanimljivo je, međutim, da zemlje sa najzdravijim narativom identiteta praktično nikad (bar ne samostalno ili dominantno) ne interveniše u drugim zemljama. S druge strane, zemlje sa problematičnim narativima, prepune konflikata, sukoba interesa, sa konfuznim moralnim normama, multiplikovanim i često uzajamno sukobljenim sistemima vrednosti, u kojima sve više vlada moralni relativizam, najviše interveniše u drugim zemljama.

Svaka upotrebljiva metoda moralnog vrednovanja intervencije mora biti u stanju da podrži mogućnost da su neke intervencije (više) moralno opravdane. Teorija koja podrazumeva da ni jedna intervencija nije moralno opravdana nije praktično korisna, jer onemogućava moralnu procenu intervencija s obzirom na razloge za nju, na njene ishode, na namere koje su uključene u nju, kao i na kredibilitet onih koji interveniše u odnosu na one prema kojima se interveniše. Teorija narativa omogućava takvo posmatranje i vrednovanje intervencija. Ona sugerise da su minimalno potrebni (nužni, ali ne i dovoljni) uslovi za moralnu opravdanost intervencije dovoljno razumevanje vrednosnog narativa u odnosu na koji se interveniše, svest o relativnoj superiornosti sopstvenog vrednosnog narativa i razloga za tu superiornost, kao i verovatnim efektima intervencije (ti efekti ne smeju dodatno pogoršati narativ zajednice prema kojoj se interveniše).

Primenjujući ove jednostavne standarde teorije narativa na danas najupečatljivije međunarodne intervencije, one u Avganistanu, Iraku

i bivšoj Jugoslaviji, vide se različite nijanse moralne vrednosti tih pojedinačnih intervencija.

Dok je intervencija u Avganistanu, pa i ona u bivšoj Jugoslaviji, možda donekle popravila kolektivne narative zajednica prema kojima se interveniše (ako je u Avganistanu cilj bio uklanjanje talibanske kulture i vladavine, a u Jugoslaviji zaustavljanje rata), sa tačke gledišta posledica intervencija u Iraku je ozbiljno narušila narativ vrednosti i identiteta iračkog društva: ono je od sekularnog postalo ekstremističko islamsko društvo, a do tada miran odnos između Šiita i Sunita eskalirao je do ivice građanskog rata uz upotrebu terorističkih metoda. Stoga bi se, sa tačke gledišta posledica intervencije za narativ, već moglo zaključiti da ova intervencija ima manje ili više jednoznačno negativnu moranu vrednost. Drugim rečima, sa priličnom izvesnošću se može zaključiti da je američka intervencija protiv režima Sadama Huseina, posmatrana sa tačke gledišta vrednosnih narativa, bila nemoralna.

Sa tačke gledišta kredibiliteta u smislu superiornosti narativa, intervencija u Jugoslaviji, u kojoj je besneo rat, možda je zadovoljavala ovaj nužan uslov moralnog opravdanja. Istovremeno, intervencija SAD prema Avganistanu, u kome nije bilo rata i društvo je živelo pod talibanskim režimom relativno mirno, izvedena je bez dovoljnog kredibiliteta intervencionista. Kada se uporede narativ američkog društva, koji se odlikuje problematičnom strukturom, sadrži dosta konflikata i vrednosnih protivrečnosti, sa vrednosnim narativom tadašnjeg avganistanskog društva, koje je bilo siromašno ali relativno stabilnih moralnih vrednosti (ne treba zaboraviti da su upravo SAD omogućile dolazak Talibana na vlast podržavajući ih kao „pokret revolucionarnih studenata” i nacionalnih emancipatora), rezultati ne idu jednoznačno u prilog superiornosti vrednosnog narativa američkog društva. Iako su SAD bile nesamerljivo ekonomski i vojno superiorne u odnosu na tadašnji Avganistan, odnos moralnih narativa ne meri se postojanjem šoping molova i brojem stanovnika koji poseduju kuće i automobile: on se meri doslednošću i stabilnošću moralnih vrednosti. Postoji više razloga da se veruje da su moralne vrednosti avganistanskog društva pre (a i posle) američke intervencije bile (i ostale) u najmanju ruku uporedive po svom značaju za članove zajednice, po svojoj normativnoj snazi i stepenu podrške koju su uživale, sa vrednostima američkog društva. Stoga je, sa tačke gledišta kredibiliteta narativa, američka intervencija protiv Avganistana bila nemoralna.

Ovakve procene možemo praviti s obzirom na dva osnovna aspekta narativa o kojima piše Šehtmanova: princip stvarnosti i princip

artikulacije. Postoje uverljivi razlozi za verovanje da je vrednosni narativ avganistanskog društva daleko bolje artikulisan, jednostavniji po strukturi, i normativno snažniji nego što je to narativ američkog društva. Sa tačke gledišta stvarnosti, taj narativ možemo različito procenjivati: pošto je on dominantno religiozan, on se samim tim ne osvrće previše na kongingentne činjenice sinhroničke stvarnosti koja okružuje Avganistan u međunarodnoj sferi (dominacija sekularnih društava i globalna vojna dominacija SAD), pa bi mu se u tom smislu mogla pripisati niža vrednost zbog nedovoljnog uzimanja u obzir stvarnosti o kojoj komunicira sa drugim kolektivnim narativima. S druge strane, u moralnoj raspravi stvarnost narativa se ne mora ograničavati na prepoznavanje aktuelnih empirijskih činjenica koje ide dalje od njihovog prostog konstatovanja; ono može uključivati i prepoznavanje principa i vrednosti kojima se te iskustvene činjenice vrednuju kao moralno neprihvatljive, delimično se ignorišu, ili se čak radi na njihovoj promeni. Ne postoje razlozi da se veruje da avganistanski imami koji su odbili retorički ultimatum SAD posle terorističkih napada na Nju Jork i Vašington 11. septembra 2001, da izruče vođe Al Kaide, nisu bili svesni objektivne premoći SAD. Može se, u najmanju ruku, pretpostaviti da savet avganistanskih mula koji je odbio ultimatum nije bio lišen osnovnog razumevanja činjenica i bar elementarne inteligencije, te da je razumeo visoku verovatnoću da će SAD napasti Avganistan. Stoga postoji razumna mogućnost da je njihovo odbijanje bilo motivisano moralnim vrednovanjem tog ultimatumu uprkos posledicama. Ukoliko je to slučaj, onda je uslov stvarnosti avganistanskog narativa bio zadovoljen, i tada bi se, uz neke druge uslove (da je postojala dovoljna podrška u avganistanskom stanovništvu ovom „principijelnom” moralnom stavu, na primer), moglo zaključiti da je, uprkos odsustvu šoping molova i atomskog oružja, avganistanski narativ u stvari bio superioran u odnosu na američki narativ.

Razmotrimo ukratko najnoviji, i unekoliko različit primer. 2014. godine, u vreme održavanja Zimske olimpijade u Rusiji, u Sočiju, kada je javnost celog sveta pratila Rusiju, izveden je državni udar u susednoj Ukrajini, u kojoj su demonstranti, za koje postoji opšte prihvaćen stav da su bar neki od njih otvoreni fašisti, demonstracijama smenili autoritarnog pro-ruskog predsednika Janukoviča i preuzeli vlast. Došlo je do bezbednosne i političke krize u zemlji, Januković je pobjegao u Rusiju, a deo istočne i južne Ukrajine, naseljen sa više od 7 miliona stanovnika, većinom etničkih Rusa, podigao je pobunu, održao referendume, proglasio nezavisnost i zatražio pripajanje Rusiji. Poluostrvo Krim je prvo zatražilo da se pridruži Rusiji i Rusija ga je uključila i integrisala u svoju teritoriju nakon kratke i efikasne pomorsko-kopnene intervencije usmerene na to

da se održi stabilnost i spreči nasilje. Krim je proglasio referendum dok su red na ulicama održavali ruski vojnici u neobeleženim uniformama. Oni su postepeno, uz pretnju silom ali uglavnom bez upotrebe sile, razoružali sve ukrajinske garnizone, brodove i jedinice i gotovo bez žrtava (osim nekoliko žrtava u nezgodama, ne u borbama) među Ukrajincima sve te vojnike poslali kući. Neposredno pre referenduma, zapadne madijske kuće su obavile kratku anketu među ne ruskim, nego ukrajinskim vojnicima stacioniranim na Krimu. U većini slučajeva oni su izjavili da nameravaju da glasaju za priključenje Rusiji, uprkos osećaju dužnosti prema Ukrajini, jer je „to bolje za budućnost njihove dece, pošto je Ukrajina propala”. Neki su sa porodicama živeli u zapuštenim stanovima u kasarnama površine od 25 kvadratnih metara a bili su u kasnim pedesetim godinama i imali su preko 30 godina vojnog staža.

Ako ulogu Rusije na Krimu pre prisajedinjenja ruskoj teritoriji odredimo kao vojnu intervenciju, onda se u smislu moralnog vrednovanja te intervencije sa stanovišta narativa odmah postavlja pitanje upoređenja kredibiliteta i kvaliteta vrednosno-moralnih narativa Rusije i Ukrajine zahvaćene državnim udarom. Zavisno od toga kako procenjujemo pojedine činjenice, moglo bi se razumno zaključiti da je ruski društveni i vrednosni narativ značajno superioran u odnosu na ukrajinski, do te mere da čak i ukrajinski oficiri glasaju za prisajedinjenje Rusiji zbog kvaliteta života i funkcionalnosti društva. Analizom načina postupanja ruskih trupa vidi se poštovanje za ljudski život i namera da se osigura stabilnost i bezbednost. Kada se ova „intervencija” uporedi sa razvojem događaja koji je usledio u ostalim delovima istočne Ukrajine, u kojoj nema formalne ruske intervencije, vidi se da je u ovom drugom slučaju nastupio građanski rat, ubistva civila od strane ukrajinske vojske, masovno krvoproliće i zločini, poput zatvaranja i paljenja ljudi u zgradi u jednom od najvećih ukrajinskih gradova, Odesi. Drugim rečima, posledično posmatrano, ruska intervencija bi se mogla smatrati uspešnom u smislu očuvanja života i stabilnosti, dakle mogla bi se, konsekvencijalistički posmatrano, oceniti kao moralno opravdana. S druge strane, stepen artikulisanosti ruskog narativa identiteta, moralnih (pa i političkih) vrednosti je neuporedivo viši od ukrajinskog narativa u vreme puča, konfuzije vrednosti i nereda koji se ogleda, između ostalog, i u činjenici da su ukrajinske vlasti neposredno posle prevrata počele da hapse same učesnike prevrata kao fašiste. Konačno, u pogledu stvarnosti narativa, čini se jasnim da je prisajedinjenjem Krima Rusija zaštitila svoje sunarodnike, njihovu imovinu i kvalitet života, prepoznajući sasvim jasno osnovne činjenice u prevratu. Ako se složimo sa svim ovim procenama i konstatacijama činjenica, moglo bi se zaključiti da, za razliku od američkih intervencija

u Avganistanu i Iraku, ruska intervencija na Krimu zadovoljava oba nužna uslova za pozitivno moralno vrednovanje koja proističu iz teorije narativa.

5. Zaključak: prednosti i nedostaci narativnog vrednovanja intervencije

Prednosti narativne teorije su u vezi sa njenom praktičnom upotrebom u vrednovanju međunarodne intervencije. Ona omogućava da se pojedinačne intervencije moralno vrednuju na osnovu argumentovanog tumačenja činjenica, i zbog toga je prijemčiva za rasuđivanje u javnoj politici, međunarodnim odnosima, i etici primenjenoj na ove delatnosti. Ovaj pristup ostavlja otvorenom mogućnost neslaganja i različitog vrednovanja pojedinih intervencija: svaki od navedenih primera vrednovanja može se opovrgavati, unutar metodologije teorije narativa, zavisno od toga kako, primera radi, ocenjujemo različite aspekte pojedinih narativa, njihove odnose i vrednost. I sami principi artikulacije i stvarnosti su predmet argumentacije: moguća su različita argumentovana mišljenja o tome u kojoj meri neki narativ zadovoljava ili ne zadovoljava ove principe, bez dovođenja u pitanje metodologije teorije narativa. Ova unutrašnja fleksibilnost i prijemčivost za empirijski sadržaj i procene je velika praktična prednost teorije narativa. Ona izbegava neprimenljive „kategoričke” i „univerzalističke” metodologije moralnog mišljenja koje su, u načelu, znatno manje kadre da odgovore na zahtev za razlikovanjem između pojedinih intervencija s obzirom na relevantne činjenice.

Narativna teorija moralnog opravdanja intervencije takođe se može prevesti u javnu politiku. Ona, za razliku od apriorističkih shvatanja moralnog opravdanja, omogućava da moralno opravdanje bude u velikoj meri politički normirano, recimo ugrađivanjem nekih od svojih aspekata u nacionalne ustave i statute međunarodnih organizacija. Njena zavisnost od procene može se institucionalizovati na nivou javne politike poveravanjem takve procene različitim međunarodnim telima, stručnim ili drugim društvenim grupama, poput predstavnika međunarodnog nevladinog sektora. Moguće je, na primer, da u pogledu krize u nekoj zemlji odluku o opravdanosti intervencije sa moralne i političke tačke gledišta donosi neka relevantna regionalna organizacija koja je upoznata sa sistemom vrednosti u zemlji o kojoj se radi. Takođe je moguće da se legitimitet intervencije po metodologiji teorije narativa proverava kroz međunarodno pravosuđe. Drugim rečima, moguće je koristiti teoriju

narativa u postojećem institucionalnom i međunarodnopolitičkom instrumentariju. Može se, pri tome, očekivati da bi dosledna primena metodologije narativa, uz prepoznavanje epistemičkih i principijelnih ograničenja uzajamnog vrednovanja narativa, doprinela ukupnoj pravednosti i moralnom kvalitetu odluka koje ti instrumenti međunarodne politike donose ili omogućavaju.

S druge strane, slabost ove metodologije je u njenoj ograničenoj sposobnosti da aktivno operiše terminima kao što su „moralna obaveza”, „dužnost”, „univerzalni princip”, pa čak i „univerzalni um” — terminima nasleđenim iz kantovske etičke tradicije koji su u moralnoj teoriji stekli veliki ugled. U izvesnom smislu, usvajanje teorije narativa „izmiče tlo pod nogama” ovim ambicioznim pojmovnim projekcijama potrebe za univerzalnom „moralnom metafizikom” koja je obeležila veliki deo modernog doba u razvoju moralne filozofije.

Poseban doprinos konkretnom moralnom vrednovanju međunarodnih vojnih intervencija teorija narativa nudi zahvaljujući svojoj sposobnosti da poveže individualne i vrednosti zajednice, kao i individualni identitet, i patologije tog identiteta, sa identitetom i patologijom zajednice. Ova sposobnost teorije narativa je korisna zbog toga što se pojedine procene i moralna vrednovanja koja se čine u vezi sa postupcima zajednica, ili sa javnom politikom, mogu proveriti razmatranjem analognih slučajeva u individualnom kontekstu. Posmatranje moralnih pitanja na individualnom planu je često jasnije nego njihovo sagledavanje na planu političke zajednice, pogotovo kada je reč o oceni vrednosnih sistema, doslednosti u opredeljivanju za moralne izbore, i ispoljavanju različitih vrlina. Sposobnost teorije da primeni iste principe za individualnu etiku i etiku političke zajednice stoga doprinosi kako teorijskoj eleganciji, tako i praktičnoj, korisnoj upotrebi te teorije kao primenjene etike. Upravo takva etika nam je potrebna za moralnu ocenu međunarodnih vojnih intervencija koja će omogućiti da se takve intervencije ocenjuju ne generalno, kao uopšteno pravo na vojnu intervenciju ili njegovo odsustvo, nego kao pojedinačne akcije koje će dobijati različite moralne ocene zavisno od relevantnih činjenica.

Aleksandar Fatić, Ph.D

Principal Research Fellow

Institute for Philosophy and Social Theory, Belgrade

University of Belgrade

VALUE NARRATIVE IN A MORAL JUSTIFICATION OF INTERNATIONAL INTERVENTION

Summary

The paper discusses the foundations of the moral evaluation of international military interventions in the context of the narrative theory of identity. The narrative theory portrays the collective identities and value systems of both the intervenors and those against whom the intervention is launched in terms of 'narratives' of 'life stories' of the communities. The author argues that the narrative theory provides the most useful tools to develop models of moral evaluation of particular interventions. He suggests that, unlike the deontological moral theories, which operate in terms such as 'moral obligation' or 'duty' to intervene, the narrative theory does not aspire to universality, but is capable of integrating empirical evaluations and comparisons, thus allowing the establishment of credibility or lack of credibility to intervene, superiority of the intervenors' narrative, and a number of other factors. This allows the narrative theory to discriminate between particular interventions, without drawing generalized conclusions as to whether international interventions are morally justified or unjustified. The theory allows easy incorporation in the existing political institutions and practice, and promises to enhance the profile of moral evaluations within them. Finally, the theory allows for an empirically informed moral critique of military interventions based on the qualities of the value systems constitutive of the collective identities of the intervenors, as well as those which the intervenors attempt to address in the intervening theaters. In some cases, as the author shows, although the social and economic differences between the intervenors and the communities against which interventions are aimed are enormous, the qualities of the value systems in the sense of normative power, consistency and stability, suggest a superiority of the narratives of the recipients of intervention to those of the intervening states. However, the narrative theory makes the conclusions about moral

evaluations of interventions dependent on the specific interpretation of the relevant facts and value-judgements made with regard to what features of the intervention, the intervenors, or the recipients of the intervention are deemed morally decisive.

Ključne reči: victory, narrative, values, moral evaluation, public policy, military intervention.

IZVORI KORŠĆENI U TEKSTU:

Bagnoli, Carla (2005). 'Humanitarian Intervention as a Perfect Duty: A Kantian Argument'. *Nomos* 47: 117-148.

Best, Jeffrey (2002). *War and Law Since 1945*. Oxford: Oxford University Press.

Brown, Michael (ed.) (1996). *The International Dimensions of Internal Conflict*. Cambridge (Mass.): MIT Press.

Ćirić, Jovan, prir. (2013). *Haški tribunal između prava i politike*. Beograd: Institut za uporedno pravo.

Fatić, Aleksandar (2000). *Reconciliation via the War Crimes Tribunal?*. Aldershot: Ashgate.

Herf, Jeffrey (2006). *The Jewish Enemy. Nazi Propaganda during World War II and the Holocaust*. Harvard: Harvard University Press.

Koenigsberg, Richard (2009). *Nations have the right to kill. Hitler, the Holocaust, and war*. New York: Library of Social Science.

Kuperman, Alan (2008). 'Mitigating the Moral Hazard of Humanitarian Intervention: Lessons from Economics'. *Global Governance* 14: 219-240.

Pease, Kelly Kate and Forsythe, David P. (1993). 'Human Rights, Humanitarian Intervention, and World Politics'. *Human Rights Quarterly* 15: 290-314.

Poltera, J. (2011). Self-Narratives, Story-Telling and Empathetic Listeners. *Practical Philosophy* 10, 1: 65-79. (internet izdanje).

Sheffer, David (1992). 'Toward a Modern Doctrine of Humanitarian Intervention'. *University of Toledo Law Review* 23: 253-294.

Williams, David (2012). 'Afghan drug war debacle: Blair said smashing opium trade was a major reason to invade but 10 years on heroin production is up from 185 tons a year to 5,800'. *Daily Mail online*, 17. Februar, <http://www.dailymail.co.uk/news/article-2102158/Heroin-production-Afghanistan-RISEN-61.html>.